

Із досліджень формування регіональної ідентичності сучасної України

From the researches on the forming of the regional identity of contemporary Ukraine

Анотація:

Метою статті є аналіз проблеми формування регіональної ідентичності в сучасній Україні, з особливим врахуванням процесу формування ідентичності національної. Головним завданням статті є визначення багатьох дослідницьких категорій, зокрема таких: регіон, регіоналізація, регіональна та національна ідентичність, а також аналіз процесу регіоналізації в процесі формування української державності. Автор зробив спробу опису сучасного стану регіонального розвитку України, а також наукового прогнозу напрямків її розвитку. У міркуваннях використані як первинні джерела, так і предметна література.

Ключові слова: регіон, регіоналізація, регіональна ідентичність, національна ідентичність, Україна.

Summary:

The aim of the article is an analysis of the problem of forming of regional identity in contemporary Ukraine, with the special consideration of the process of forming the national identity. The main task of the article is to set forth many experience categories, such as: region, regionalization, regional and national identity, and also the analysis of the regionalization in the process of forming the Ukrainian state system. The author tried to describe the present regional development of Ukraine status as well as scientific prognosis of her directions of development. In reflections are used primary sources as well as literature of object.

Keywords: region, regionalization, regional identity, national identity, Ukraine.

1. Вступ

На сьогодні регіони стають активними політичними гравцями в незалежній українській державі. Проблема співвідношення національної та регіональних ідентичностей виходять на перший план у багатьох державах, в тому числі і в Україні. Логічним і виправданим після багатьох років насильницької уніфікації є прагнення до відтворення, збереження і розвитку своєї окремішності та своєрідності різними територіальними групами та спільнотами України. Це виявляється у пошуку власних самоідентифікацій на основі різноманітних цінностей, таких як мова, характерні ознаки культури і традицій, ментальних особливостей. У регіонах формується власне світосприйняття, власні ідентифікаційні парадигми та стратегії, регіональна ідентичність набуває потужного політичного потенціалу.

2. Поняття та структура національної ідентичності

Національною ідентичністю називають самовизначення особи у національному вимірі, її належність до певної нації та її системи цінностей, прийняття нею певного історичного досвіду. Проблематикою національної ідентичності займалися такі вчені, як Ентоні Сміт, Фредеріх Мейнке, Ганс Кон, Пітер Алтер, Роджерс Брубакер тощо. Національну ідентичність можна розглядати як багаторівневу систему, що містить в собі етнічний, культурний та громадянський складові¹.

Питання національної ідентичності – це питання служіння справі національної самосвідомості і, щоб сформувати її, необхідне поняття своїх сил і намірів, а також володіння здатністю приводити загальнолюдські ідеали в особливий, індивідуальний для кожного народу органічний лад, в якому кожен з цих загальних ідеалів (наукових, естетичних, етичних) отримує своє місце і значення². В загальному можна виділити такі основні компоненти, що формують національну ідентичність: 1) спільне походження; 2) спільна історична територія; 3) релігія; 4) історія; 5) звичаї і традиції; 6) мова.

Дослідники виділяють два основні типи національних ідентичностей: західні та східна. Перша є переважно громадянсько-національною ідентичністю, тобто характеризується також як ідентичність рівноправ-

¹ S. Shulman, Challenging the Civic. Ethnic and West / East Dichotomies in the Study of Nationalism, „Comparative Political Studies” 2002 Vol. 35, No 5, p. 559.

² М. Заковоротная, Идентичность человека. Социально-философские аспекты, Ростов-на Дону 1999, с. 118.

них громадян своєї держави. Це історична територія, політико-юридична спільнота, політико-юридична рівність членів, спільна громадянська культура та ідеологія³; Східний тип національної ідентичності характеризується переважно як етнічна ідентичність, а її визначальною рисою є наголос на спільності походження та рідної культури.

3. Національна ідентичність в українському вимірі

В Україні на сьогоднішній день сформувалася радше східна модель національної ідентичності. Такі вчені, як Ернст Геллер та Джек Снайдер пояснюють це недосконалістю, а подекуди й нерозвиненістю демократичних громадянських та владно-політичних інститутів.

Українська нація, яка є титульною і домінуючою в державі, володіє фактично всіма компонентами національної ідентичності, від етнічного походження до спільного культурного і традиційного простору. Однак, існує ряд характерних особливостей національної ідентичності в сучасному українському суспільстві. Так, незважаючи на єдину державну мову, яка могла би виступати потужним інтегративним фактором і вагомим чинником формування української національної ідентичності, в державі де-факто існує двомовність, яка може суттєво впливати на дестабілізацію ситуації в державі. Домінуюча частина українського народу має спільні історичні корені та культуру, однак дуже вагоме значення мають культурні особливостей насамперед західної та східної частин, що пов'язано з впливом історичних подій на цих територіях. Хоча релігійно переважна більшість українців є православними християнами, наявність в Україні двох сильних православних ядер (Київського та Московського патріархатів православної церкви) призводить не до національної інтеграції, а до роз'єднання і неприйняття.

4. Поняття регіону та регіональної ідентичності

Регіональна ідентичність – це частина соціальної ідентичності особи. Вона виступає в формі своєрідного представлення себе, в рамках якої одна людина чи група людей (в тому числі й територіальна) оцінюють своє положення відносно зовнішнього світу. Вона виявляється зазвичай в солідарності з земляками з причини спільного проживання на одній

³ Е. Сміт, Національна ідентичність, Київ 1994, с.16.

території в даний момент чи в минулому і зарахуванню себе до жителів певної місцевості чи її частини (територіальної одиниці). Регіональна ідентичність формується у зв'язку з економічними, політичними та етнокультурними особливостями⁴.

За твердженням української дослідниці Л. Нагорної Регіональна ідентичність належить до сукупності так званих горизонтальних типів ідентичності і є поряд з локальною чи не найближчою до людини опосередкованою опорою самоідентифікації через територію, на якій вона живе постійно. У соціальному аналізі регіональна ідентичність — це своєрідний ключ до конструювання регіону як політичного, соціального, інституційного простору. Функціонально вона здатна сприяти стабілізації (або, навпаки, розхитуванню) політичної системи, а також легітимації прав регіональних еліт на владу⁵. Регіональна ідентичність проявляється як системне багаторівневе утворення. Рівні виділяються наступні: 1) класифікація та ідентифікація (ідентифікація є основою для формування опозиції «Ми» – «Вони» або ж «Свої» та «Інші»); 2) формування мотивів поведінки, культурних ціннісних та інших образів етнотериторіальних спільнот; 3) формування ідеології та світоглядних позицій групи⁶.

Говорячи про регіоналізм, слушно зауважити, що його можна розглядати як особливий напрям політики, що спрямований на захист інтересів «периферійних» територій держави. Також все більшого значення набуває культурна складова регіоналізму, яка дуже часто відіграє один з найвагоміших впливів на регіональні ідентичності.

Регіон як історично сформована територіальна одиниця з певними природними, економічними, культурними особливостями, з наявною (хоч і не обов'язково розвиненою) регіональною ідентичністю населення може мати внутрішньонаціональні або транснаціональні кордони, відігравати інтеграційну або дезінтеграційну роль, бути втіленням принципів субсидіарності і децентралізації управління або використовуватись сепаратистами для розколу країни. Відповідно й регіоналізм як обґрунтування й реалізація цих суперечливих функцій регіону має розглядатися як амбівалентне явище, зміст якого змінюється залежно від місця і часу. Автори наукових і публіцистичних праць, обговорень

⁴ М. Губогло, Идентификация идентичности. Этносоциологические очерки, Москва 2003.

⁵ Л. Нагорна, Регіональна ідентичність: Український контекст, Київ 2008, с. 72.

⁶ Т. Татаренко, Територіально-просторовий аспект дослідження сучасних регіональних процесів, «Політичний менеджмент» 2008 №4, с. 12-22.

на радіо і телебаченні та на сторінках інтернету, ґрунтуючись на матеріалах численних соціологічних досліджень, визнають, що серед усіх ліній суспільно-політичного розмежування роль регіону в Україні є визначальною⁷.

5. Регіональна ідентичність у сучасній Україні

Оскільки інтегративний проект ідентичності на сьогодні не є прийнятним для всього суспільства, в Україні існують дві великі групи ідентичності: національно-патріотична і орієнталістична.

Представники національно-патріотичної ідентичності роблять головний акцент на культурних аспектах і формах, а саме мові, історії, походженні, традиціях. Часто представниками даного типу ідентичності педалюється тема антиазійства. А на перший план виходить європейськість, як протилежність азійству. Найчастіше це знаходить вираження в антиросійській риторичі, оскільки саме Росія є на їх думку втіленням неєвропейської системи цінностей як політичних, так і культурних і ментальних, що несе пряму загрозу розвитку української національної ідентичності. У багатьох представників національно-патріотичної ідентичності ще живі в пам'яті часи Радянського Союзу, при якому фактично продовжувалась втілюватись імперська політика по придушенню національних (і в тому числі, безумовно, української) ідентичностей. Росія для них я «Іншим» у системі координат «Ми» – «Вони», причому саме зовнішнім «Іншим» ворогом. Варто зазначити, що наявність зовнішньої загрози служить потужним мобілізуючим та інтегративним фактором для представників національно-патріотичної ідентичності. Також слід уточнити, що даний тип ідентичності теж не є однорідним, до нього входять проекти від радикальних до поміркованих.

До представників орієнталістичної ідентичності входять ті, хто відкидає національний шлях розвитку і шукає інші проекти. Ними можуть бути відродження нового наднаціонального утворення на базі держав пострадянського простору, Євразійський Союз тощо. Для представників цього типу ідентичності «Іншим» ворогом (внутрішнім) є «культурна загроза», тобто вони опираються реальним, можливим і уявним спробам своєї асиміляції в культурно-ціннісному просторі. Тому відбувається актуалізація питань мови, історичної пам'яті, особливостей менталь-

⁷ А. Колодій, Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості, Київ 2006, с. 69-70.

но-традиційних. Риторика ведеться протилежна до вищевказаної у національно-патріотичної ідентичності. Так само в цій групі співіснують проекти і радикальні, і поміркованого спрямування.

Ці дві групи ідентичності складають основу політичного знання в Україні. Різноманітні політичні сили використовують близьку їм ідентичність для розробки власних програм, проектів законів і проектів політичних рішень. Ідентичність значною мірою впливає на риторику політичних лідерів, на зміст політичних дискусій та на увагу електорату. Оскільки в основі відмінностей між двома типами ідентичностей лежать саме культурні складові, то вони і виходять на перший план в дискусіях і часто займають домінуючу позицію над соціальними та економічними напрямками. Прикладами цього є питання мови, зовнішньополітичної орієнтації, героїв та історичної пам'яті (питання оцінки ролі національно-визвольних рухів тощо), які переважають над набагато більш важливими в сьогоденному житті держави соціально-економічними питаннями. Тому можна говорити, що фактично на сьогодні є ситуація, при якій ідентичність, що існує, не відповідає реальним нагальним потребностям соціальних груп. Проте, зважаючи на відсутність інших пропозицій, відіграє домінуючу роль⁸.

У сучасній Україні найчастіше говорять про два крупні регіони: Західний і Східний, які багато в чому розглядаються як антагоністичні. Також можна виділити відносно нейтральний Центральний регіон, а також Кримський, що цікавий з точки зору того, що українці там представляють етнічну меншість.

Насамперед розглянемо Західний та Східний українські регіони. Характеризуючи кожен з них, не можна забувати, що вони мають власні субрегіональні різновиди. До Західного регіону належать такі субрегіони, як Галичина, Волинь, Закарпаття, Буковина. Проте зазвичай Західний регіоналізм в більшій мірі ототожнюють саме з галицькою субрегіональною ідентичністю. Західний регіоналізм виростає на більш гострому почутті «українськості», ніж це помітно в інших регіонах держави. Це знаходить своє вираження в культурно-традиційному, а також у мовно-му аспектах⁹. Східний регіоналізм (Східна та Південна субрегіональні ідентичності) ніяк не пов'язаний з пам'яттю, хай навіть в більшій мірі

⁸ В. Андрусів, Конструирование коллективной идентичности: перспективы в Украине, он-лайн: www.glavred.info/archive/2008/12/01/153646-7.html [01.12.2008].

⁹ Украинский регионализм: массовое сознание и идеология элиты, он-лайн: www.dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=6902 [25.04.2006].

ілюзорною, щодо своєї приналежності до «Європи». Натомість він про- низаний пам'яттю про імперське та радянське минуле, про спільне з Ро- сією. Варто зазначити, що Південно-Східний територіальний регіон був приєднаний і освоєний лише наприкінці XVIII століття, а набуття і фор- мування свого культурно-економічного характеру – до кінця XIX – поч. XX століття. Це було наслідком глобальної індустріалізації та соціаль- но-економічного розвитку тогочасної Російської Імперії. Незважаючи на те, що переважна більшість населення і тут є (і, що також важливо, вва- жає себе) етнічними українцями, Південний Схід, на відміну від Заходу і Центру, в значній мірі вільний від сільських (в сенсі як економічному, так і культурно-традиціоналістичному) почуттів, якими пронизана вся українська національна культура. Тут домінує індустріальний і науко- во-технічний тип культури, а також значно переважає як на побутовому, так і на ментальному і культурному рівнях російська мова.

З іншої сторони, виникає дисонанс ідеологічного характеру між регі- онами. Так, Південному Сходу з його історією та головними історичними датами і подіями, а також героями важко прийти до спільного знаменни- ка з багато в чому антагоністичними поглядами і настроями, ідеологіч- ною базою Західного регіоналізму, що черпає духовне натхнення в пас- торальному націоналізмі XIX століття та національно-визвольному руху XX століття. Імперське та радянське минуле, якому може завдячувати своїм виникненням, розвитком і розквітом східний регіоналізм, викли- кає неоднозначне ставлення та часто неприйняття в регіоні Західному. Однією з визначальних рис для підтримки самостійної південно-схід- ної-ідентичності є таким чином її неписаність (в більшій чи меншій мірі) в строго-етнічну українську культуру.

Західноукраїнський регіоналізм можна визначати як націонал-регі- оналізм, що породжується відчуттями своєрідної «гіперукраїнськості». В той же час східний регіоналізм розвивається якраз на тлі відносної слабкості національної та етнічної самоідентифікації. Такий регіоналізм виникає на основі прагнення відгородження своєрідними регіональни- ми кордонами (культурними та ментальними) від не зовсім зрозумілий йому, часто неприйнятних, а подекуди навіть чужих ідей.

Регіональна самосвідомість східноукраїнської ідентичності часто живиться не стільки власними оформленими конструктивними ідеями, скільки просто запереченням тих, що існують в державі і, з їх точки зору, нав'язуються. Багато в чому такий стан справ визначає скоріше слабкість

даної регіональної ідентичності¹⁰. Можна констатувати, що специфічна «південно-східна» ідентичність вибудовується на фундаменті демонстративної російськомовності, економічної ідеології індустріального розвитку, орієнтації на російські ринки. У ній химерно переплітається залишкова радянськість, прихильність до російських культурних цінностей, категоричне неприйняття етнонаціоналізму — до такої міри, що етнічні чинники взагалі уявляються неістотними. У цьому, до речі, а також в «оборонній» спрямованості і утопічності суспільних ідеалів головне джерело слабості південно-східного варіанту ідентичності¹¹.

Варто все ж відзначити, що поняття «захід» і «схід» в українському контексті мають достатній ступінь умовності. Адже самосвідомість еліт різних західноукраїнських регіонів (а вірніше субрегіонів) різняться, прикладом чого є Галичина і Закарпаття. В той же час існує не менше відмінностей між представниками Східного регіону, як, наприклад, відмінності в свідомості сусідніх дніпропетровського та донецького регіонів.

Учена Антоніна Колодій зазначає, що в радикальному варіанті так звані «чисті» типи західноукраїнської та східноукраїнської регіональних ідентичностей загалом можна описати наступним чином¹².

Підсумовуючи вищевказане, східноукраїнська ідентичність визначається характерними ознаками, найяскравішими серед яких є:

- креольство у культурі (російська мова, включення в інформаційний і масово-культурний простір Росії);
- компрадорський капітал в економіці (пов'язані з Росією олігархічні клани);
- інтеріоризація колишнього комуністичного режиму (радянізація свідомості);
- панування історичних міфів про «Русь — колыску трёх народов» та про «возз'єднання» України з Росією як акт історичної справедливості;
- сучасні міфи про те, що Донбас найуспішніше розвивається і «усіх годує» (так зване «донецьке чудо»), а також про праворадикальний націоналізм як сутність західноукраїнської ідентичності (радянський міф про бандерівщину);

¹⁰ Украинский регионализм: массовое сознание и идеология элиты, он-лайн: www.dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=6902 [25.04.2006].

¹¹ Л. Нагорна, Регіональна ідентичність: Український контекст, Київ 2008, с. 228.

¹² А. Колодій, Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості, Київ 2006, с. 70..

- зовнішньополітична орієнтація на Росію, що для значної частини населення краю переходить у бажання жити в спільній державі (втім, переважно, разом з рештою України, а не відокремлено).

Західноукраїнська ідентичність — це:

- вірність національній мові і традиції;
- паростки національного (але значною мірою також тіньового) капіталу, який ніяк не розвинеться;
- неприйняття колишнього комуністичного режиму і сучасних лівих;
- панування міфу про споконвічну окремішність та боротьбу за національну незалежність України ;
- ставлення до Донбасу та інших південно-східних областей як до української, але зрусіфікованої території, якій «треба допомогти», а до Галичини як до опори українства в Україні;
- зовнішньополітична орієнтація на Європу.

Центральний регіон в етнополітичному відношенні він не відрізняється великою мірою політизації, що робить його своєрідною «сполучною ланкою» між Заходом і Сходом України. Інтереси соціуму фокусуються переважно навколо екологічних проблем та соціальних ризиків, спричинених зубожінням населення та падінням рівня зайнятості. Можна твердити, що центр України у своїх симпатіях і антипатіях відбивав переважно євроцентристську систему поглядів з високою питомою вагою національних орієнтирів. Але у суспільних настроях виразно виявився і наліт «малоросійства», який використовувався проросійськими силами для пропаганди ідей «слов'янської єдності» і «повернення»¹³.

Цікавим є Кримський регіон. Приклад Криму може слугувати ілюстрацією того, наскільки регіональна ідентичність залежить від етнічного чинника. Схильність до внутрішньої асиметрії породжує явище етнічної анізотропії — різні етнічні спільноти по-різному реагують на дії влади, мають відмінні погляди на оптимальні шляхи розвитку півострова. На цій основі виникає конкуренція російського, українського, кримськотатарського націоналізмів, особливо небезпечна тим, що суперництво еліт підживлюється ззовні, а центр далеко не завжди реагує на загрози адекватно¹⁴.

¹³ Нагорна, Регіональна ідентичність: Український контекст, Київ 2008 с. 214.

¹⁴ Там же, с. 233.

Насправді можна говорити про те, що регіональні ідентичності базуються скоріше не на ідеології в її загальноприйнятому тлумаченні, а на відчуттях скоріше з безсвідомим так званим «низовим» регіоналізмом, а не з оформленими доктринами (ще точніше було би визнати, що «низовий» регіоналізм і доктрини співіснують роздільно, але поки не дійшли до спільної точки)¹⁵. Об'єктивними чинниками впливу регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні є також ціннісне розмежування за регіональною ознакою та дихотомічний, конфліктний характер регіональних ідентичностей по лінії Схід-Захід, які суттєво сповільнюють процеси формування консенсусної політичної культури. Натомість в політичній культурі, об'єктивно амбівалентній у перехідному суспільстві, переважають риси конфліктності, нетерпимості, пошуку ворога («ми» або «вони»). Ця конфліктність характерна і для політичної еліти, і для населення. Оскільки характер і стан політичної культури та системи цінностей істотно впливають на функціонування політичних інститутів, норм, визначають особливості політичного режиму, ціннісне розмежування, конфліктний характер політичних субкультур у регіональному вимірі консервує в Україні стан невизначеності суспільно-політичного розвитку, відсутності однозначних правил політичної конкуренції, формування політичних інститутів, непрозорість та неpubлічність політичних процесів, системи ухвалення рішень, можуть нести загрозу процесам демократизації в Україні¹⁶.

Варто також говорити про роль столиці в сучасному українському регіоналізмі. У випадку характерних для сучасної України регіональних протиріч роль своєрідного диригента або третейського судді повинна виконувати столиця. Саме на столичну еліту лягає відповідальність за вироблення об'єднавчої парадигми, ідеології, що здатна зблизити та примирити регіональні антагонізми. Проте в даному випадку цього зробити не вдається. На сьогодні київська інтелектуальна еліта нездатна до вироблення загальнонаціональної ідеї, що могла би бути прийнятною для українських регіонів. Тобто столиця демонструє повну відстороненість і неспроможність в інтегративних діях, які, безумовно, є вкрай необхідними для забезпечення і підтримки нормального і конструктивного існування та функціонування держави. Столиця сьогодні є не творцем об'єднавчої парадигми, а скоріше об'єкт впливу регіонів. Київська еліта залежна від регіональних

¹⁵ М. Михальченко, З. Самчук, Україна доби межичасся, Дрогобич 1998, с. 98.

¹⁶ Л. Угрин, Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні, он-лайн: www.westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html [11.08.2011].

еліт і можна стверджувати те, що політику держави визначають регіональні еліти, що ведуть боротьбу за вплив на столицю.

6. Особливості та тенденції регіональних ідентичностей

Особливості регіонального виміру політичної культури в Україні суттєво сповільнюють формування: громадянської культури як основи загальноукраїнської ідентичності й таких громадянських цінностей, як солідарність, толерантність, відповідальність; ціннісного та процедурного консенсусу еліт, без яких неможлива консолідація демократії; згоди через механізми угод і компромісів між політичними силами; спільних правил політичної гри; підтримки та легітимізації політичного режиму¹⁷.

Виділяють кілька основних факторів, що впливають на підтримку і розвиток регіональних ідентичностей у сучасній Україні. Перший – це загальна аморфність української ідеї. На сьогодні в Україні ведуться дискусії представників двох підходів до поняття української нації, а саме політичного і етнічного. Перші стверджують, що в основі розуміння і формування української нації має бути покладений, насамперед, принцип громадянства. І в контексті цього не потрібно прагнути до ліквідації етнічної ідентичності різних національних чи мовних, та навіть культурних груп, сукупність яких і повинна являти собою українську націю. Представникам політичного підходу в значній мірі не вистачає емоціональної складової, необхідного «почуття Вітчизни», без якого неможливо зміцнити суспільство¹⁸.

Етнічний підхід передбачає вибір між власною чи українською ідентичністю. В той же час, на сьогодні в Україні немає такої форми ідентичності, яка була би рівноцінно сприйнята представниками різних регіонів, що ставить під сумнів перспективи на майбутнє для етнічного підходу. Українська політична ідеологія, яка була сформована ще до початку XX століття, тобто в період відсутності державності в Україні, має багато так званих «прогалин», тобто в ній не враховані ті умови, в яких живе сьогодні українське суспільство. Відтак потрібно виробляти нову концепцію існування держав, спираючись на сьогоднішню ситуацію і тенденції.

¹⁷ Л. Угрин, Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні, он-лайн: www.westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html [11.08.2011].

¹⁸ В. Андрусів, Конструирование коллективной идентичности: перспективы в Украине, он-лайн: www.glavred.info/archive/2008/12/01/153646-7.html [01.12.2008].

Наступним фактором є відмінності історичного розвитку сучасних українських територій та регіонів. Необхідно визнати, що традиція спільного життя для українських регіонів (насамперед – Західного і Східного) є доволі слабкою і вона досі знаходиться у процесі формування й утвердження. Адже історично сучасні українські землі співіснували роздільно і під владою різних держав. Більше того, під впливом різних цивілізацій. Це, безумовно, накладає відбиток на характер ідентичності в сучасній українській державі. Характерними також є слова С. Хантінгтона про те, «сили відштовхування розколювали на частини і притягували їх до цивілізаційних магнітів інших суспільств. Це формувало у них відчуття, що вони – різні народи і належать до різних територій»¹⁹.

Далі потрібно говорити про економічну спеціалізацію та географічні відмінності регіонів. Розмежування українських регіонів має і економічні, політичні та соціальні причини. Існує чітке розмужування на промисловий Схід та аграрний Захід. В Центрі ці дві складові характерно поєднуються та змішуються. Урбаністичний та традиціоналістичний способи життя значно вплинули на сучасність українських регіонів та на їх специфіку в культурному та ментальному аспектах. Історично у Східному регіоні зосереджена промислова та виробнича база держави, яка забезпечує як внутрішні потреби, так і експортний потенціал України. Це, насамперед, такі галузі, як металургія, хімічна промисловість, важке машинобудування та військова промисловість. Проте варто зазначити і суттєві проблеми, які тут існують, а саме величезну ресурсомісткість виробництва та застарілість форм і засобів виробництва (що робить продукцію часто неконкурентноздатною в умовах вільного ринку та спричиняє значні державні дотації).

Важливим чинником регіоналізації є мовно-культурні особливості регіонів. На сучасну світоглядну позицію в українських регіонах значно впливають ментальні особливості, історична пам'ять, різні символічні системи, якими послуговується більшість у різних регіонах та культурні особливості, що склалися внаслідок, насамперед, різних історичних та культурних умов та тривалого окремого існування регіонів. Це все має вплив і на різний погляд стосовно спільного майбутнього. Історична доля сучасних українських регіонів наклала характерний відбиток на мовні та культурні особливості даних територій. Україномовність та поєднання православ'я, католицизму та греко-католицизму на Заході, змі-

¹⁹ С. Хантінгтон, Столкновение цивилизаций, Москва 2003, с. 209.

шаний в культурному та мовному плані Центр, російськомовний Схід, що тяжіє до російської культури. Суміш православ'я та ісламу в Криму, накладене на фактичну російськомовність (татари послуговуються власною мовою, в той час, як українська мова практично витиснута з використання). Все це складає ту дійсність, яка є на сьогодні беззаперечною. І хоча в населенні держави переважають етнічні українці (за винятком Криму, де більшість складають етнічні росіяни), які представляють титульну націю, проте можна сказати, що вони представляють дві культурні групи. В той час, як Захід схильний до ідей унітарності та цілком самостійного існування і шляху розвитку держави (або в контексті європейського конфедералізму), для Південно-Східного регіону ближчими є ідеї федералізму та пов'язані з радянською чи навіть імперською ностальгією почуття, що втілюються в бажання інтеграції до різних пропонованих утворень на терені пострадянського простору. На Заході й загалом у Центрі України установки масової політичної свідомості спрямовані на збереження цілісності, унітарності української держави, тоді як на Сході та Півдні переважають цінності регіональної автономії на основі економічної (Схід) та соціокультурної (Південь) самодостатності та відособленості²⁰.

Не варто також ігнорувати вплив зовнішнього фактору. Важко заперечувати, що частиною світоглядної позиції сучасних українських регіонів є орієнтація на культурно-цивілізаційні цінності інших держав. Від орієнтації на країни Європейського Союзу на Заході, до переважання російського (або, краще сказати, прослов'янського) цивілізаційного орієнтиру в регіоні Південно-Східному. Слід також зазначити значний вплив з боку інших держав (пропагандистський, культурний, мовний), який існує в українських регіонах. Зовнішній вплив на протистояння українських регіональних ідентичностей є закономірним. Вже було сказано, що ідентичність формується на базі взаємовідносин «ми» – «вони» та розмежування з цими «іншими», внаслідок чого і формується власна тотожність та її оцінка, а також самоідентифікаційні ознаки.

Проте у випадку української ідентичності вплив міжнародного середовища свідомо й технологічно спрямований в інтересах агентів зовнішнього впливу, найпотужнішим серед яких була і є Росія, для якої культурний, релігійний та політичний впливи на Україну є суттєвим чинником конструювання власної ідентичності. Використовуючи спільність культурного, когнітивного та інформаційного простору, брак контрпро-

²⁰ А. Стегний, Региональный фактор развития политической культуры населения, «Социология: теория, методы, маркетинг» 2005 № 3, с. 120.

пагандистських стратегій, російські медіа, політики, частина вчених та політтехнологів нав'язують бачення регіонального поділу в Україні, що територіально збігається з українською та російською етнічною спільнотою. Ознакою російського інформаційного впливу є заперечення державності й суверенітету України, її дискредитація на міжнародній арені, що закріплює у певної частини населення на Сході негативне ставлення до української незалежності та почуття меншовартості як представника української культурної спільноти²¹. У даному контексті цікавими є результати опитування «Організації громадянського суспільства та формування загальнонаціональної ідентичності», проведеного Українським незалежним центром політичних досліджень впродовж січня-лютого 2009 року в рамках програми «Просування політичних прав і громадянських свобод в Україні як потреба демократичного суспільного розвитку».

Основними чинниками, які впливають на існування протиріч між мешканцями різних регіонів країни, з точки зору експертів, є існування відмінностей у трактуванні подій історичного минулого, історичної пам'яті (81% опитаних) та відмінності в уподобаннях громадян щодо зовнішньополітичного курсу України (78%), до однієї групи яких належать прихильники євроатлантичної інтеграції, до другої – прихильники поглибленої співпраці із Російською Федерацією. Далі експерти відзначили як важливі, але меншою мірою, такі складові, як „різна мова спілкування” (58%), „різні соціокультурні традиції”, „відмінності в електоральних уподобаннях” (44%). При оцінці аспектів, які впливають на соціокультурну орієнтацію населення різних регіонів України, експерти вбачають значущість політичних стереотипів (64% опитаних), які переважним чином були сформовані після виборчої кампанії 2004 року, загальної історії регіону (58%) та вплив традицій, які були успадковані від радянських часів (56%). 22% учасників опитування вважають, що на формування соціокультурної орієнтації також впливають особливості мовного середовища різних регіонів України²².

Проблема самоідентифікації українства і самоідентифікації України як суверенної держави залишається чи не найтоншим місцем державницької української інженерії з часів проголошення незалежності²³. Сьогодні необхідно чітко розуміти й усвідомлювати, що національна

²¹ Л. Угрин, Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні, он-лайн: www.westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html [11.08.2011].

²² Ю. Тищенко, С. Горобчишина, Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності», Київ 2010, с. 63-64.

²³ М. Михальченко, З. Самчук, Україна доби межичасся, Дрогобич 1998, с. 98.

ідентичність є одним з головних чинників, стовпів, на яких тримається незалежна українська держава, тому нехтувати даним питанням з однієї сторони нерозумно, а з іншої може бути дуже ризиковано.

7. Висновки

Формування (конструювання) спільної української ідентичності як чинника консолідації політичної і мультикультурної спільноти через формування почуттів лояльності, солідарності та відповідальності є важливими (хоча і не єдиними) передумовами зміцнення державності й подальшої демократизації суспільства, консолідації демократії. Формування ідентичності української спільноти також важливе для становлення міжнародної суб'єктності, визначення місця, ролі та статусу держави в регіональних міжнародних союзах і міжнародній системі загалом. Адже ідентичність є базовим елементом образу держави, через який її та суспільство сприймає міжнародна спільнота.

Формування ідентичності української спільноти відбувається в суперечливих процесах взаємодії, взаємовпливу та конфлікту регіональних ідентичностей, які сформувалися історично. Регіональна диференціація в Україні, розділеність на Захід та Схід з відмінними ідентичностями – вагомий чинник впливу на суспільно-політичні процеси. Саме так сприймає українську державу переважна більшість власних громадян та міжнародна спільнота²⁴. Тому зараз, після двадцяти років незалежності, питання національної ідентичності українців має ледь не першочергове значення для подальшого існування, розвитку і перспектив України як суверенної держави.

²⁴ Л. Угрин, Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні, он-лайн: www.westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html [11.08.2011].